

УДК 346.12 (477:470)

ГОНТА О.І., К-Т ЕКОН. НАУК, ДУБИНА М.В., СТУДЕНТ

Чернігівський державний технологічний університет

РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВИХ ГРУП: ПОРІВНЯЛЬНИЙ ДОСВІД УКРАЇНИ ТА РОСІЇ

Вступ

Світовий розвиток економіки свідчить про необхідність концентрації капіталу, об'єднання фінансових ресурсів та виробництва, що історично відбувалося у напрямку від простого до складного, від розрізнених, автономних, дрібних форм до об'єднання, взаємопроникнення та зрощування капіталів у більш складні мікроінтеграційні форми. Структуру економіки розвинутих країн нині визначають велетенські транснаціональні корпорації (ТНК), сформовані на основі концентрації промислового і фінансового капіталу, які є рушійною силою світового економічного розвитку. Отже, зростає актуальність участі вітчизняних капіталів у діяльності ТНК та створення національних промислово-фінансових груп (ПФГ), здатних конкурувати з транснаціональними структурами.

Методи та результати

Виникнення промислово-фінансових груп – це закономірний результат дії об'єктивного закону підвищення рівня усупільнення праці, а утворення ПФГ транснаціонального рівня – закону підвищення інтернаціоналізації виробництва. Інтеграція промислового і фінансового капіталу може відбуватися як революційним, так і еволюційним шляхом, який пройшли розвинуті країни за довгий період формування ринкових відносин та їх інституціональної основи. Постсоціалістичні країни, переживаючи прискорений темп ринкових реформ, вимушені обирати революційний тип інтеграції промислового і фінансового капіталу, щоб вбудуватися в тенденції розвитку світової економіки.

Дослідженням підходів до регулювання та правового статусу ПФГ в Україні займалися О.Амоша, В. Мамутов, Б. Дерев'янка, М. Галянтич, С. Грудницька, І. Кравець та інші науковці.

Метою статті є вдосконалення організаційно-економічних і правових механізмів регулювання ПФГ в Україні на основі вивчення досвіду правової регламентації діяльності ФПГ в Російській Федерації. Зауважимо, що різниця у визначення форми концентрації капіталу: «промислово-фінансова група» (Україна) і «фінансово-промислова група» (Росія та інші

країни світу), яка існує у законодавстві, не змінює організаційно-економічної природи таких структур.

Порівняльний аналіз регулювання утворення ПФГ в Україні і Росії обраний у зв'язку з тим, що обидві країни, переживаючи період ринкових трансформацій мають принципово різне ставлення до зрощування промислового і фінансового капіталу. Особливо це відчутно у концептуальних підходах у регулюванні ПФГ, які розглянуті нижче.

В Росії процес утворення ФПГ розглядається як найважливіший елемент промислової політики і фактор досягнення конкурентоспроможності країни на світових ринках. Формування принципової частини нормативно-правової бази діяльності ФПГ відбулося у 1994-1995 рр., тоді ж було здійснено експериментальну обробку і утворення перших мікроінтеграційних структур такого типу (насамперед, в оборонному комплексі).

В Україні ж відсутнє однозначне ставлення до ПФГ як позитивного явища в економіці. Існуюче законодавство скоріш відштовхує, ніж стимулює зрощування промислового і фінансового капіталу. У підсумку - втрачено багато часу короткого періоду, відведеного на формування ринкових інститутів, здатних забезпечити стійку конкурентоспроможність країни. Це призвело до відчуження виробничого і фінансового секторів економіки країни, які протягом останніх років стрімко попадають у пряму залежність від іноземних капіталів, формування різноспрямованості економічних інтересів промислового і банківського капіталів.

Реалії сучасної світової економіки такі, що досягнути гідного рівня конкурентоспроможності країни можливо тільки за умов концентрації капіталу у вирішальних секторах виробництва, насамперед у наукоємних галузях. Світовий досвід переконує, чим є більш значущим для економіки країни виробництво, тим важливіше формування навколо нього конгломерату з фінансових і комерційних структур. У рамках окремої виробничої структури відсутній комерційний і фінансовий капітал, адекватний критеріям конкурентоздатності підприємства в умовах глобалізації світогосподарських відносин.

Ефективність ПФГ обумовлена перевагами концентрації капіталу, а також специфічними ефектами злиття банківського і промислового капіталу, а саме: відмова від конкуренції у збуті; можливість і доцільність поділу з партнерами стратегічної інформації і комерційних конфіденційних моментів (таємниць); трансферт нових технологій; зниження трансакційних витрат; надання фінансової та технічної допомоги.

В організаційному плані, промислово-фінансова група – це кілька юридичних осіб, що функціонують як основне і дочірні товариства, повністю чи частково об'єднавши свої ресурси на основі договору про створення ПФГ для технологічної або економічної інтеграції, реалізації інвестиційних та інших проектів і програм, які спрямовані на підвищення доходності, конкурентоспроможності, розширення ринків товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

Учасниками ПФГ обов'язково є організації, що діють у сфері виробництва товарів і послуг, а також банки та інші кредитні й фінансові організації. Участь більше ніж в одній ПФГ не допускається. Серед учасників ПФГ є також інвестиційні інституції, недержавні пенсійні та інші фонди, страхові організації.

Державні і муніципальні унітарні підприємства можуть бути учасниками ПФГ у порядку і на умовах, що визначаються власниками їх майна. Дочірнім господарським товариствам і підприємствам дозволено входити до складу ПФГ тільки разом зі своїм основним товариством (підприємством-засновником).[3]

Процеси створення промислово-фінансових об'єднань почали здійснюватись на рубежі XIX – XX ст. і найбільш активізувалися під час глобалізації світової економіки (наприкінці XX – на початку XIX ст.). ПФГ як суб'єкт господарювання у сучасному вигляді почали створюватись у другій половині XX ст., коли на них було покладено виконання державних програм і надано державні пільги.

ПФГ, як об'єднання технологічно пов'язаних підприємств, наукових і проектних організацій, дає можливість більш успішно проводити узгоджену технологічну та інвестиційну політику, істотно поліпшити інвестиційний клімат і зменшити ризик капіталовкладень.

Процес концентрації капіталу в розвинених країнах пройшов кілька етапів і став економічним наслідком розвитку конкуренції. Конкуренція, як відомо, ніколи не існує без своєї протилежності – монополії. Як протилежності, вони перебувають у нерозривній діалектичній єдності. Конкуренція породжує об'єктивні умови для монополізації, адже сприяє зміцненню виробництва.

Процес породження конкуренцією фінансово-промислових об'єднань об'єктивний, хоч має певну специфіку на різних проміжках історичного процесу. На певному етапі розвитку капіталізму конкуренція, поряд із розоренням незалежних підприємств, породила різні їх об'єднання, метою яких було захоплення сировинних ринків, ринків збуту, оволодіння кредитними ресурсами тощо.

Подібні об'єднання в процесі своєї діяльності поступово стали відігравати вирішальну роль в економіці капіталістичних країн, витісняючи з ринку дрібніших виробників. Вперше формування фінансового капіталу та його організаційно-економічні форми описав на початку XIX ст. англійський економіст Дж. Гобсон.

За минулий час у сучасних промислово розвинутих країнах ПФГ склалися як сталі форми. Серед них, наприклад, японські „сюдани” – форми горизонтальних об'єднань, і „кейрецу” – групи, що ґрунтовані на інтеграції вертикального характеру, південнокорейські „чеболі” („Самсунг”, „Хенде” та ін.).

ПФГ зазнали в своєму розвитку досить тривалої еволюції. Процес централізації проходив на початковому етапі горизонтально – об'єднувалися підприємства однієї галузі. Пізніше централізація стала роз-

виватися і по вертикалі: в об'єднання почали входити підприємства, пов'язані єдиним ланцюжком технологічного циклу. Така форма централізації капіталу отримала назву диверсифікації.

Ще за часів Радянського Союзу існували об'єднання, що групували підприємства різних напрямів діяльності у відносно струнку систему з метою забезпечення виготовлення кінцевої продукції. Ці об'єднання підприємств мали різний правовий статус та різні види організаційно оформлених зв'язків. При цьому підприємство, що входило до об'єднання мало змогу самостійно налагодити безперервний процес виробництва та реалізації продукції. За умов командно-адміністративної системи та єдиної форми власності система була налагоджена та об'єднувала діяльність різних промислових підприємств. Можна сказати, що в СРСР була створена велика кількість об'єднань підприємств, у складі яких окреме підприємство не знало кінцеве завдання свого виробництва, і остаточне виготовлення кінцевого продукту концентрувалося на одному із головних підприємств. Але після розпаду Радянського Союзу напрацьована система виробництва підприємств, особливо розміщених у різних регіонах союзних республік, була порушена. Багато підприємств, особливо таких, що випускали проміжну продукцію, за десять років незалежності залишилися без можливості її подальшої реалізації і пройшли через процедуру банкрутства.

Одним з перших законів, прийнятих в незалежній державі, був Закон України „Про підприємства в Україні», який передбачав можливість відтворення виробничих зв'язків шляхом створення таких об'єднань підприємств, як концерни, асоціації, корпорації та інші об'єднання за галузевим, територіальним та іншими принципами, до яких можна віднести і промислово-фінансові групи (ПФГ). Їх правовий статус та основи діяльності визначені в окремому Законі України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21.11.95 р. №437/95-ВР. Але Закон „Про підприємства в Україні” втратив чинність з 01.01.2004 р. із набранням чинності Господарським кодексом України, в якому правовому становищу промислово-фінансових груп присвячені окремі положення (ст. 125). Але і нині, незважаючи на прийняття різних законодавчих актів, що стосуються діяльності та правового становища ПФГ, продовжуються різні дискусії з приводу того, яку роль мають відігравати ПФГ в економіці України.

Досвід таких країн світу, як Росії, США, Німеччини, Франції свідчить про те, що структури, схожі на промислово-фінансові групи (ПФГ), успішно здійснюють свою діяльність, поширюючись на різні регіони світу. Так, за даними ООН, близько 40 найбільших фінансово-промислових об'єднань контролюють половину промислового виробництва і зовнішньоторговельних операцій у світі. Понад 60 % усіх нових технологій світу створюють науково-дослідні підрозділи великих фірм. Відомий позитивний російський досвід у створенні ФПГ. На початок 1999 року в Росії кількість офіційно зареєстрованих ФПГ збільшилась до 84, до їх складу увійшло понад 500 підприємств, у тому числі 100 фінансово-кредитних установ.[4]

Проте, становлення ПФГ в Україні сповільнилося, і не тільки через те, що економічна ситуація, яка склалась в країні, не сприяє цьому процесові, а й тому, що організаційно-економічні та правові аспекти створення і функціонування ПФГ виявилися не досить опрацьованими.

Створення правової бази організації та діяльності ПФГ відбувалося на тлі парламентсько-президентського протистояння. З початку було видано Указ Президента «Про фінансово-промислові групи в Україні» від 27.01.95 р., яким затверджено Положення про фінансово-промислові групи в Україні. Однак Указ не набув чинності. Потім 5 травня 1996 р. після подолання вета Президента України Верховною Радою України почав діяти інший нормативно-правовий акт – Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» від 21.11.95 р. На його підставі постановою Кабінету Міністрів України від 20.06.96 р. №781 було затверджене Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп. Важливою віхою в історії правового регулювання формування і діяльності ПФГ стало набрання чинності Господарським кодексом України, який вмістив в собі норми, що визначають основи правового статусу ПФГ як великих публічних об'єднань підприємств.

Однак, при впровадженні в життя ПФГ в Україні були виявлені певні складнощі, які полягають у тому, що в державі з моменту прийняття Закону «Про промислово-фінансові групи в Україні», тобто з 11 листопада 1995 року до травня 2001 року офіційно не було зареєстровано жодної ПФГ. Проте, у Російській Федерації лише на початок 1999 року кількість офіційно зареєстрованих ФПГ збільшилась до 84.

Необхідно констатувати непослідовність державної політики в цій сфері. Так, існують протиріччя між різними законодавчими актами у процесі регулювання діяльності ПФГ. Зокрема, ці відмінності закладені в положеннях Цивільного кодексу (ЦК) та Господарського кодексу (ГК). Новий ЦК серед суб'єктів підприємницької діяльності не передбачає створення підприємств у формі ПФГ. Однак, стаття 125 ГК визначає промислово-фінансову групу як об'єднання, яке створюється рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції. [1]

Як визначено у п. 1 ст. 1 Закону «Про ПФГ в Україні», «промислово-фінансова група» – об'єднання, до якого можуть входити промислові та сільськогосподарські підприємства, банки, наукові та проектні установи, інші установи та організації всіх форм власності, що мають на меті отримання прибутку, і яке створюється за рішенням Уряду України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови економіки України, включаючи програми відповідно до міждержавних договорів, а також виробництва кінцевої продукції”. [2]

Таблиця 1 – Порівняльна характеристика правового регулювання діяльності ПФГ України та ФПГ Росії

Ознака	Україна	Росія
Мета створення	Реалізація державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва та структурної перебудови економіки держави, включаючи програми згідно з міжнародними договорами, а також виробництво кінцевої продукції	Технологічна або економічна інтеграція, реалізація інвестиційних та інших проектів і програм, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів та послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць
Правовий статус	Об'єднання носить тимчасовий характер, тобто "створюється на певний строк"	Довгострокове об'єднання, яке створюється на невизначений строк
Взаємозв'язки між учасниками ФПГ	Рівні умови без підпорядкування одного підприємства іншому, тобто об'єднання рівноправних підприємств із збереженням їх статусу та свободи вибору діяльності (асоціація)	ФПГ може бути створена двома шляхами: 1) діє як основне та дочірнє підприємства (холдинг) 2) повне чи часткове поєднання матеріальних та нематеріальних активів самостійних господарюючих суб'єктів шляхом створення центральної компанії, яка буде здійснювати управління активами на підставі договору (корпорація)
Галузева приналежність головного підприємства, на базі якого відбувається об'єднання	Промисловість	Фінансові установи або промисловість
Статус головного підприємства	Підприємство, утворене у відповідності із законодавством України, яке виготовляє кінцеву продукцію ПФГ, здійснює її збут, сплачує податки в Україні та офіційно репрезентує інтереси ПФГ в Україні та за її межами.	Центральна компанія ФПГ є юридичною особою, заснованою всіма учасниками договору про створення ФПГ, по відношенню до них є основним підприємством та уповноваженим в силу закону чи договору на ведення справ ФПГ
Державна підтримка	Головне підприємство та учасники ПФГ звільняються від оплати вивізного мита та митних зборів у разі експорту проміжної продукції, та звільняються від уплати ввізного мита та митних зборів у разі імпорту проміжної продукції.	Залік заборгованості учасника ФПГ, акції якого реалізуються на торгах, конкурсах, надання права самостійно визначати строки амортизаційних відрахувань, передача у довірче управління центральній ФПГ тимчасово закріплених за державою пакетів акцій учасників ФПГ, надання інвестиційних кредитів та інші заходи.
Процедура створення	П'ять місяців і два тижні	Два місяці та 45 днів

Виникає питання, який із Кодексів має пріоритетну силу та на який із них, чи може на ЗУ «Про ПФГ в Україні» треба орієнтуватися при виникненні правовідносин, де однією з сторін є ПФГ. При цьому слід враховувати ряд нормативних актів, зокрема, «Положення про створення (реєстрацію), реорганізацію та ліквідацію промислово-фінансових груп», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.07.96 р. №781, Укази Президента України «Про концепцію державної регіональної політики» від 25.05.2001 р. № 341/2001, «Про концепцію державної промислової політики» від 12.03.2003 р. №102/2003 та інші.

Незважаючи на ряд заходів, прийнятих Верховною радою України, ПФГ на сьогодні не виправдали покладених на них сподівань. Підприємці не зацікавлені у створенні ПФГ, в той час як в Росії ФПГ приносять реальні прибутки в економіку країни. Якщо простежити відмінності між законами двох країн, то можна знайти відповідь, чому в Україні ПФГ не знайшли поширення (таблиця 1).[4]

Певна різниця між українськими ПФГ та російськими ФПГ є також і в процедурі створення даних об'єднань. Етапи створення ПФГ України та ФПГ Російської Федерації наведені в таблиці 2.[5]

Висновки

Таким чином, можна дійти висновку, що промислово-фінансові групи в Україні не зайняли визначеного для них законом місця в економіці України. Однією з головних причин такої ситуації є, по-перше, недосконалість правового регулювання діяльності ПФГ, по-друге, дуже складна і тривала процедура створення як національних ПФГ і, тим більше, транснаціональних ПФГ. Ці дві причини гальмують процес створення цих об'єднань підприємств і, як наслідок, стримують економічний розвиток нашої держави, що, безумовно, впливає на соціальний розвиток суспільства, а, отже, і на рівень життя кожного громадянина.

В той же час Україна повинна скористатись передовим досвідом тих країн, де промислово-фінансові групи успішно працюють, створюючи додаткові робочі місця, сплачуючи податки, залучаючи і використовуючи нові технології, що обов'язково викличе необхідність внесення змін та доповнень до нового Господарського кодексу України, приведення чинного Закону України «Про промислово-фінансові групи в Україні» до потреб сучасності, та перегляду фінансових важелів сприяння діяльності промислово-фінансових груп в Україні.

Таблиця 2 – Основні умовні стадії створення ПФГ України та ФПГ Російської Федерації

Основні стадії створення ПФГ України	Основні стадії створення ФПГ РФ
1. Складання відповідним міністерством чи іншим центральним органом виконавчої влади, Мінекономіки, Фондом державного майна та Антимонопольним комітетом у двомісячний термін висновків стосовно поданих уповноваженою особою ініціаторів створення ПФГ документів.	1. Прийняття рішення про персональний склад експертних груп у 15-тиденний термін з дня надання документів.
2. Відправлення Кабінетом Міністрів України документів, необхідних для створення ПФГ (після їх подання уповноваженою особою на ім'я Прем'єр-міністра України) до Міжвідомчої комісії з питань формування ПФГ, яка у двомісячний термін розглядає їх і готує відповідні пропозиції Кабінетові Міністрів України.	2. Розгляд експертними групами проекту створення ФПГ у термін до 30 днів, а в надзвичайних випадках термін може бути продовжено до 60 днів
3. Прийняття Кабінетом Міністрів у місячний термін рішення про створення ПФГ або відмову в її створенні (після подання Міжвідомчою комісією проектів постанови Кабінету Міністрів України про створення ПФГ або проекту протокольного рішення Кабінету Міністрів України з цього питання разом з обґрунтуванням прийнятих рішень).	3. Прийняття повноважним державним органом у двомісячний термін з дня надання йому документів рішення про відмову у реєстрації ФПГ, про повернення документів ФПГ на доопрацювання або про реєстрацію ФПГ.
4. Реєстрація ПФГ Міністерством економіки України у двотижневий термін на підставі постанови Кабінету Міністрів України про створення ПФГ та затвердженої Генеральної угоди про сумісну діяльність.	
Загальний термін створення (реєстрації) ПФГ становить п'ять місяців та два тижні .	Загальний термін створення ФПГ становить два місяці та 45 днів (тобто 3.5 місяця); Збільшений – два місяці та 75 днів (тобто 4.5 місяця)

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський кодекс України. – К.: Парламентське видавництво, 2005. – 192 с.
2. Закон України «Про ПФГ в Україні» від 21.11.1995 р., №437/95 ВР // Відомості Верховної Ради, 1996 р. - №23. – С.88.
3. *Галянтич М.* Промислово-фінансові групи в Україні // Підприємництво, господарство і право.- 2004.- №3.- С. 25-30.
4. *Галянтич М.* ПФГ: проблеми законодавчого регулювання // Підприємництво, господарство і право . -2004.- №37.- С. 16.
5. *Дерев'янка Б.* До питання про порядок створення промислово-фінансових груп // Підприємництво, господарство і право.- 2003.- №6.- С. 12-16.
6. *Стеченко Д.М.* Інноваційні форми регіонального розвитку: Навч. посіб.- К.: Вища школа, 2002.- 254 с.